

**Atatürk'ün Kız Kardeşi Makbule Atadan
Hanımefendi'nin Hayatı***

The Life of Atatürk's Sister Lady Makbule Atadan

İbrahim ÇOBAN**

Geliş Tarihi/Received	Kabul Tarihi/Accepted	Yayın Tarihi/Published	Tür/ Type
11.10.2022	08.12.2022	30.12.2022	Araştırma Makalesi
Atıf/Citation: Çoban, İbrahim, "Atatürk'ün Kız Kardeşi Makbule Atadan Hanımefendi'nin Hayatı", <i>Tarih ve Tarihçi</i> , 1 (2), 2022, s. 18-40.			

ÖZET

Cumhuriyetin kurucusu ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Atadan Hanımefendi, yalnızca Atatürk'ün kız kardeşi olması sebebiyle değil, tanık olduğu olaylar sebebiyle de Cumhuriyet Tarihi açısından önem arz etmektedir. Makbule Atadan, II. Abdülhamit, Meşrutiyet, Cumhuriyet devirlerini yakından görmüş bir kişi olarak, Atatürk'ün fikirleri ile yetişmiş önemli bir Cumhuriyet kadınıdır. Selanik, İstanbul ve Ankara şehirlerindeki yaşantılarında birçok önemli olaya şahitlik ederek, ön plana çıkmıştır. Makbule Atadan, ağabeyi Atatürk'ün her daim yanında olduğundan Cumhuriyet ve devrimlerine yakından şahit olmuş Cumhuriyetin temsilcisi haline gelmiştir. Her gittiği yerde bir sembole dönüşmüştür. Makbule Hanım hayatı boyunca Atatürk'le kalmış, onun ölümü sonrası unutulmuş, içine düştüğü zorluklardan dolayı gerekli kurumlardan yardım istemiştir. Hayatının son dönemlerinde ağır bir hastalık sebebiyle acı çekerek yaşamış ve Atatürk'ün şehri olan Ankara'da vefat etmiş ve bu şehre defnedilmiştir. Bu çalışma ile Makbule Hanım'ın hayatına dair bilinmeyenlerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Makbule Atadan, Atatürk, Cumhuriyet, Ankara, İstanbul, Selanik.

---

* Bu çalışma Doç. Dr. Ahmet Demir danışmanlığında İbrahim Çoban tarafından hazırlanan "Bir Cumhuriyet Kadını: Atatürk'ün Kız Kardeşi Makbule Atadan" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kırıkkale/TÜRKİYE, 184412005@kku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6040-7545.

ABSTRACT

Lady Makbule Atadan, sister of the Great Leader Mustafa Kemal Atatürk, the Founder of the Republic, is important for the History of the Republic not only because she is Atatürk's sister, but also because of the events she witnessed. Makbule Atadan is an important Republican woman who was brought up with Atatürk's ideas, as a person who has seen the II. Abdulhamid, constitutional monarchy and republic periods closely. She came to the forefront by witnessing many important events in her life in Thessaloniki, Istanbul and Ankara. Since Makbule Atadan was always with her brother Atatürk, she closely witnessed the Republic and Revolutions. She became the representative of the Republic and a symbol wherever she goes. While Lady Makbule stayed with Atatürk throughout her life, she was forgotten after Atatürk death, and asked for help from the necessary institutions due to the difficulties she fell into. She suffered from a serious illness in the last years of her life and died in Ankara, the city of Atatürk, and she was buried in this city. With this study, it is aimed to reveal the unknowns about Lady Makbule's life.

Keywords: Makbule Atadan, Atatürk, Republic, Ankara, Istanbul, Thessaloniki.

Giriş

Cumhuriyet tarihinde önemli isimler arasında yer almış olan Makbule Atadan Hanımefendinin hayatına dair bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Atatürk'ün kız kardeşi olmasına rağmen biyografisi konusunda çok araştırma yapılmamıştır. Nitekim bu nedenle Makbule Hanım'ın hayatına dair bilgileri, yayımlanan anılardan ve gazetelerden edinebiliyoruz. Makbule Hanım, Cumhuriyet'in ilanından sonra ağabeyi Atatürk'ün bekâr bir Cumhurbaşkanı olması sebebiyle birçok davet ve törende protokolde yanında yer almıştır. Bu nedenle devamlı olarak göz önünde olmuştur. Atatürk'ün hayatta olduğu dönemde oldukça ferah bir hayat sürmüş olan Makbule Hanım, onun vefatı sonrasında unutulmuş ve çeşitli hastalıklar ile maddi sıkıntılar yaşamıştır. Atatürk hayatta iken de ömrünün son döneminde de onu unutmamış ve şahsi servetinden aylık ona maaş bağlamıştır. Makbule Hanım, Atatürk'ün vefatından sonra unutulmuş olsa da Ulu Önder'in hayatı boyunca yaptıklarının en yakın tanığı olması kendisini önemli bir hale getirmiştir. Bununla alakalı olarak birçok gazeteci kendisiyle röportaj yapmış, bunlar gazete ve dergilerde yayınlanmıştır. Makbule Hanım, üç farklı şehirde, üç farklı siyasi döneme tanık olmuştur. Onun Atatürk'ün kız kardeşi olması, Cumhuriyet'in ilk döneminde bir Cumhuriyet Kadını imajını yansıtmaya gibi etkenler onun hayatını bütün bilinmeyenleriyle ortaya koymayı önemli bir hale getirmiştir. Bu çalışma, Makbule Hanım'ın hayatına dair bilinmeyenleri yaşamış olduğu üç farklı şehir üzerinden ele almayı hedeflemiştir.

Selanik Dönemi

Makbule Hanım'ın Çocukluk ve Eğitim Yılları

Makbule Hanım, 1885 yılında Selanik'teki Pembe Ev'de doğmuştur. Ancak, doğum tarihi konusunda farklı bilgiler bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda 1885, bazı

kaynaklarda ise 1892 olarak geçmektedir. Bu yanlışlıkların yapılmasının nedeni Makbule Hanım'ın babası Ali Rıza Efendi'nin vefat tarihiyle ilgili belirsizlik olmasıdır. Mustafa Kemal, okula başladıktan bir süre sonra yani 7 yaşında iken babasının vefat ettiğini söylemiştir¹. Bu bilgiyi destekleyici olarak Tarihçi Vasilis Dimitriadis, Ali Rıza Efendi'nin Şerî Mahkeme tarafından mal varlıklarının tespit edildiği 13 Nisan 1887 tarihli Yunan Arşivi'ndeki belgeye göre bu tarihten önce Ali Rıza Efendi'nin vefat etmiş olabileceğini iddia etmektedir². Yukarıdakilere ilave olarak son dönemde Osmanlı Arşivi'nde bulunan belge ile Ali Rıza Efendi'nin görev süresi, emeklilik ve vefat tarihine dair bilgilere de kesin olarak ulaşılmıştır. Buna göre Ali Rıza Efendi 23 Mayıs 1886 tarihinde vefat etmiştir³. Verdiği röportajlara göre babası vefat ettiğinde Makbule Hanım bir yaşında, kardeşi Naciye de bir aylıktır. Makbule Hanım'ın 1885 yılında doğduğu anlaşıldığına göre Cebeci Asri Mezarlığında medfun bulunduğu başucu kitabesindeki 1892 tarihinin de 1885 olarak değiştirilmesi gerekmektedir.

Makbule Hanım, babasının vefatıyla birlikte çok küçük yaşta yetim kalmıştır. Büyük bir ihtimalle Zübeyde Hanım yaşadığı ekonomik zorluk nedeniyle Pembe Ev'i kiraya vererek geliri ile de yaşantısını sürdürmüştür⁴. Bu kiraya verme döneminde Zübeyde Hanım, Pembe Ev'in hemen bitişiğindeki Küçük Ev olarak adlandırdıkları eve yerleşerek Selanik'te üç çocuğuyla yaşamaya devam etmiştir. Ailenin içine düştüğü zorluğu gören Zübeyde Hanım'ın ağabeyi Hüseyin Efendi, Selanik Langaza'da kâhyalık yapmakta olduğu çiftliğe kız kardeşi ve yeğenlerini alıp götürmüştür⁵. Çiftliğe giden aile çiftlik hayatı ile üzüntülü günleri geride bırakmaya başlamıştır. Çiftlik dönemi küçük Mustafa'nın Okulu nedeniyle sona ermiş, Zübeyde Hanım, oğlu Mustafa ve küçük kızı Naciye ile Selanik'e geri dönmüştür. Bu sırada küçük Makbule anneannesi ve dayısı ile çiftlikte kalmaya devam etmiştir⁶. Makbule Hanım bu çiftlik hayatı içerisinde ağabeyi ile yaşadıklarına dair birçok anı aktarmıştır. Bu anılar kulübe inşa etmek, karga bekleliği yapmak, çiçek yetiştirmektir. Makbule Hanım'a göre çiftlikte kaldıkları dönemde annesi Zübeyde Hanım acılarını bir nebze olsun unutmıştır. Selanik'e geri dönen aileye Makbule de katılmış, evde annesi ve kız kardeşi ile vakit geçirirken küçük Mustafa da eğitimine devam etmiştir.

---

¹ Ahmet Emin Yalman, "Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Tarihçesi Hayatı", *Vakit Gazetesi*, İstanbul 10 Ocak 1922.

² Vasilis Dimitriadis, *Bir Evin Hikâyesi; Selanik'teki Mustafa Kemal Atatürk'ün Evi ve Ailesi Hakkında Türkçe ve Yunanca Belgeler*, Çev. Gülsün Aksoy Aivali, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 19.

³ Mehmet Ali Öz, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Soy Kütüğü*, Dilek Ofset Yayınları, İstanbul 2014, s. 57.

⁴ Dimitriadis, *age.*, s. 22.

⁵ Makbule Atadan, *Büyük Kardeşim Atatürk*, Ka Kitap, İstanbul 2016, s. 108-109.

⁶ Atadan, *age.*, s. 146-147.

Makbule Hanım'ın okula gitme çağında Selanik'te kız çocuklarının okuma imkânlarının bulunduğunu biliyoruz⁷. Ancak dönemin getirdiği şartlar ve kozmopolit bir şehir olan Selanik'in durumu nedeniyle Zübeyde Hanım ve Mustafa Kemal, Makbule Hanım'ın daha güvenli bir yerde eğitim almasını istemişlerdir. Mustafa Kemal'in kız kardeşini okula göndermemesinin nedeni kız çocuklarının okula gitmesini istemediğinden değil, o sırada Selanik'teki koşulların uygun olmamasından dolayıdır. Makbule Hanım da, özel ders olarak eğitim görmüş ve kendisini yetiştirmiştir⁸. Makbule Hanım'ın resmi bir kurumdan eğitim almaması sebebiyle hakkında kötü yorumlar yapılmış ve kavgacı, sözünü sakınmaz bir kimse olarak nitelendirilmiştir⁹. Her ne kadar okula gidemese de, Makbule Hanım kendisini geliştirmiştir. Gazete ve dergilere vermiş olduğu röportajlarındaki bilgilerde dünyada ve ülkesindeki olaylara farklı bakış açısı getirdiği ve olayları analiz etmesindeki muhakeme yeteneği dikkat çekmektedir.

Üvey Baba Ragıp Bey ve Makbule Hanım

Makbule Hanım, Selanik'teki günlerde annesinin çok genç yaşta dul kalması sebebiyle çevreden sık sık evlenme teklifleri aldığını ancak onun, çocukları için bu tekliflere sıcak bakmadığını anlatmıştır. Hüseyin dayısının aracı olması ile Teselya'lı Lalot oğlu Ragıp Bey, birkaç defa Zübeyde Hanım ile evlenmek istemiş ancak o, önce oğlunun tepkisi nedeniyle reddetmiş ardından da kabul etmiştir. Makbule Hanım, annesinin ikinci evliliğinin bahtiyarlık içinde geçtiğini, Ragıp Bey'in Zübeyde Hanım'ın çocuklarına karşı bir baba sevgisi içinde olduğunu anlatmaktadır¹⁰. Makbule Hanım, bu evliliğin tarihi konusunda ağabeyinin Selanik Askeri Rüştüyesi'nin son sınıfında iken gerçekleştiğini söylemektedir¹¹. Zübeyde Hanım evlendiğinde Mustafa ve Makbule için psikolojik de olsa bir üvey baba ve üvey kardeşler sorunu baş göstermiş olmalıdır. Mustafa, bu nedenle evi terk etmiş ve halasının yanında kalmaya başlamıştır¹². Makbule ise en azından evi terk etmeyip annesi ile kalmaya devam etmesi ve annesinin evliliği için en bahtiyar dönem olarak bahsetmesi, üvey baba Ragıp Bey için olumlu tavır takındığını göstermektedir.

Makbule Hanım'ın İlk Evliliği

Makbule Hanım'ın Selanik'teki hayatına dair bilgilerimiz kısıtlıdır. Hayatında iki defa evlilik yapmış olan Makbule Hanım, ikinci evliliğine dair birçok defa röportajlarda bahsetmiş olsa da ilk evliliğine dair hiç konuşmamıştır. Bu konu hakkındaki bilgileri Mustafa Kemal'den dolaylı olarak öğrenmekteyiz. Makbule

⁷ Uğur Ünal, *II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüştüyeleri (1897-1907)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 145-146.

⁸ Şerafettin Turan, *Mustafa Kemal Atatürk; Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2017, s. 31.

⁹ Lord Kinross, *Atatürk; Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Sander Yayınları, İstanbul, 1973, s. 680.

¹⁰ Atadan, *age.*, s. 184.

¹¹ Atadan, *age.*, s. 183.

¹² Turan, *Mustafa Kemal Atatürk; Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, s. 24-25.

Hanım, Selanik'te iken Lütfi adında bir kişi ile evlenmiştir. Mustafa Kemal'in, Sofya'da askeri ateşe olarak bulunduğu dönemde Cemal Paşa'ya 17 Ocak 1914 tarihli yazmış olduğu mektupta "...Selanik'te valide ve hemşire çırpınıyor, İstanbul'da enişte sefil sürünüyor..."¹³ şeklindeki ifadeleri ile eniştenin varlığından haberdar oluyoruz. Mustafa Kemal'in Miladi 22 Mart 1915/ Rumi 9 Mart 1331 tarihli İbrahim Tali (Öngören), Fuat (Bulca) ve Salih (Bozok) beyefendilere göndermiş olduğu mektubunda eniştesinin Kuleli Hastanesi'nde kâtip olduğunu, ricada bulunarak eniştesinin adresini onun veya arkadaşlarının bildirmesini istemiştir¹⁴. Enişte Lütfi'den haberdar olduğumuz bir başka şahit ise İzzettin Çalışlar'dır. İzzettin Çalışlar, Çanakkale Savaşları devam ederken günlüğünde 22 Haziran 1331/ 5 Temmuz 1915 günü Kumandan Bey'in yani Mustafa Kemal'in eniştesinin karargâha misafir geldiğini yazmıştır¹⁵. Makbule Hanım'ın hangi tarihte ilk evliliğini yaptığı hangi tarihte boşandığı veyahut eşinin vefat edip etmediği hakkında bilgi yoktur.

İstanbul Dönemi

Selanik'ten İstanbul'a Gelmeleri Meselesi

Osmanlı Devleti Balkan Savaşları ile ağır bir yenilgi yaşamış ve 9 Kasım 1912'de Selanik'i Yunanistan'a teslim etmek zorunda kalmıştır. Selanik, 10 Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Antlaşması ile resmen Yunanistan'a bırakılmıştır¹⁶. Aile bu dönemde Selanik'te kalmaya devam etmiş, Mustafa Kemal de Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında farklı görevlerde bulunmuştur. Makbule Hanım ve annesinin şehri hangi tarihte terk ettikleri konusunda Mart 1912¹⁷, 1913¹⁸ ve Mart 1915¹⁹ tarihleri ortaya atılmıştır. Ancak 1912 ve 1913 yıllarında Makbule Hanım ve annesinin şehri terk etmediklerini Mustafa Kemal'in Cemal Paşa'ya gönderdiği 17 Ocak 1914 tarihli mektuptan "...Selanik'te valide ve hemşire çırpınıyor, İstanbul'da enişte sefil sürünüyor..."²⁰ ifadelerinden Yunan işgali sonrasında şehirde kalmaya devam ettiklerini anlıyoruz. Zübeyde ve Makbule Hanımlar, Mart 1915'te Dedeoğaç üzerinden İstanbul'a gelmek üzere olduklarını mektup ile Çanakkale'de görevde bulunan Mustafa Kemal'e haber vermişlerdir. Mustafa Kemal de 23 Mart 1915

¹³ Murat Bardakçı, "Mustafa Kemal'in Mektuplarda Sözü Ettiği Meçhul Akralar", *Hürriyet Gazetesi*, 7 Ağustos 2005, s. 28.

¹⁴ Şule Perinçek-İsmet Ögütücü, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, Kaynak Yayınları, C. I, İstanbul 2003, s. 219.

¹⁵ İzzettin Çalışlar-İsmet Görgülü, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 131-132.

¹⁶ Haluk Ülman, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1973, s. 202.

¹⁷ Klaus Kreiser, *Atatürk*, Çev. Dilek Zaptçioğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 27.

¹⁸ Dagobert Von Mikusch, *Avrupa ile Asya Arasındaki Adam; Gazi Mustafa Kemal*, Cumhuriyet Yayınları, C. II, İstanbul 2000, s. 56.

¹⁹ Derya Genç Acar, "Makbule Atadan'ın Atatürk'e İlişkin Anlattıkları Üzerine Bir Basın Taraması", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXI, S. 63, Ankara Kasım 2005, s. 1091.

²⁰ Bardakçı, *agg.*, s. 28.

tarhli bir telgraf ile Dedeağaç'taki Osmanlı Konsolosluğu'ndan “*Dedeağaç'dan mektubunu aldığımdan orada olduğunu zannediyorum*” ifadesi ile annesi ve kız kardeşinin orada bulduklarını düşünerek durumlarının incelenmesini istemiştir²¹. Zübeyde ve Makbule Hanımlar, uzun bir yolculuk sonrası İstanbul'da oturmakta olan Ragıp Bey'in kardeşi Albay Memduh Hayrettin Bey'in Akbıyık'taki evine misafir olmuşlardır²². Annesi ve kız kardeşi geldikten bir süre sonra Mustafa Kemal, Çanakkale Savaşı'ndaki başarıları neticesinde 1 Haziran 1915'te Albay rütbesine terfi ettirilmiş ve ekonomik olarak daha rahatlamıştır. Dolayısıyla ailesi ile bir arada yaşayabileceği güce sahip olmuştur. Kısa bir süre sonra da Albay Mustafa Kemal, Haziran 1915'de Akaretler'deki 76 numaralı evi kiralamıştır²³. Makbule Hanım bu dönemde yalnızdır, ağabeyi ve annesi ile birlikte yaşamaktadır.

Zübeyde ve Makbule Hanımlar, Selanik'ten Ragıp Bey olmadan ayrılmışlardır. Ragıp Bey'in akıbeti hakkında; Yunan Devleti, Selanik'teki Pembe Ev'e 1917 yılında el koymak istediğinde Ragıp Bey mahalle muhtarı ve mahalle imamını yanına alarak evin eşinden kendisine kaldığını ve kiraya vererek geçindiğini ispatlamaya çalışmıştır²⁴. Zübeyde Hanım kendisi ile gelmek isteyen Ragıp Bey'in kızı Rukiye Hanımı da yanına alarak Makbule ile İstanbul'a gelmiştir²⁵. Ragıp Bey'in ne zaman ve nerede vefat ettiğine dair bilgimiz yoktur. Ancak Selanik'ten dönmemiştir.

Akaretler'deki Yaşam

Akaretler'de oturdukları dönemde Makbule Hanım'ın komşularıyla arasında iyi bir bağ olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Kurtuluş Savaşı'nda önemli destekleri olmuş olan Hacı Cemal Öğüt Efendi'nin kızı Hikmet Öğüt Hanım'ın “*Annem elleriyle yaptığı börek ve tatlıları bana verip Makbule Hanımlara götürmemi isterdi. Atatürk annemin böreklerine bayılırdı. Mustafa Kemal de aralıklı olarak Akaretler'e gelir ve Makbuş diye çağırıldığı kardeşi ile aynı evde kalırdı. Annemin yaptığı börek ve tatlıları dadımla birlikte Makbuş Teyzeye götürürdüm*”²⁶ cümleleri Makbule Hanım'ın geleneksel komşuluk ilişkileri içerisinde olduğunu göstermektedir. Makbule Hanım Akaretler'de oturdukları dönem hakkında; “*Biz Beşiktaş'ta Akaretler'de oturuyorduk... Annem, ağabeyim, bir de ben... On altı tane neferimiz, altı tane de evlatlığımız vardı...*” demektedir²⁷. Ayrıca Zübeyde Hanım'ın Abdürrahim, Zehra, Afife ve İhsan adlarında dört manevi evladı daha olduğunu

²¹ Utkan Kocatürk, *Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe, Atatürk ve Yakın Tarihimize İlişkin Görüşmeler, Araştırmalar, Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s. 293.

²² Turan, *Mustafa Kemal Atatürk; Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, s. 27.

²³ Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal*, Alfa Yayınları, İstanbul 2010, s. 934.

²⁴ Dimitriadis, *age.*, s. 35.

²⁵ Fatih Bayhan, *Gölgesinde Mustafa Kemal'i Büyüten Kadın; Zübeyde Hanım*, Pegasus Yayınları, İstanbul 2020, s. 114.

²⁶ Şamil Kucur, “Atatürk Annemin Böreğine Bayılırdı”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 28 Şubat 2004, <https://www.yenisafak.com/gundem/ataturk-annemin-boregine-bayilirdi-2679831>, (et: 20.08.2022).

²⁷ Şemsi Belli, *Ağabeyim Mustafa Kemal*, Selis Kitaplar, İstanbul 2005, s. 47.

aktaran Makbule Hanım hepsi ile birlikte aynı evde yaşadıklarından bahsetmektedir²⁸. Ailesi Akaretler’de oturmakta iken Mustafa Kemal ise ülkesinin içinde bulunduğu savaşta çeşitli yerlerde görevler de bulunarak hizmet etmeye devam etmiştir.

Şişli’deki Eve Taşınma ve Şişli’de Hayat

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı döneminde iken aile Selanik’ten İstanbul’a Akaretler’e gelerek yerleşmiştir. Makbule Hanım ve annesi burada kaldıkları dönemde Mustafa Kemal kısa süre sonra 1 Nisan 1916’da Mirliva rütbesini almış ve artık “Paşa” unvanı ile anılmaya başlamıştır. Mustafa Kemal savaş sırasında birçok görevde bulunmuştur. Osmanlı Devleti’nin 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması ile savaştan çekilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Orduları Kumandanlığına atanmış ancak kısa süre sonra bu makamın Padişah’ın emri ile kapatılması ile Harbiye Nezareti tarafından İstanbul’a çağırılmıştır. Paşa bunun üzerine 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul’a gelmiştir. Bu dönüş günü İtilaf donanmalarının İstanbul’a demir attıkları gündür²⁹. Mustafa Kemal, İstanbul’a gelir gelmez Akaretler’deki eve değil, Pera Palas’a yerleşmiştir. Birkaç gün sonra annesi ve kız kardeşini görmek için Akaretler’e gitmiştir. Paşa kısa süre Pera Palas’ta kalmış ve burada önemli kişilerle ülkesinin içine düştüğü duruma dair görüşmeler yapmıştır. Ardından ev aramış ve Şişli’deki Halaskargazi Caddesi’ndeki Oseb Kasabyan’ın evini kiralayarak 28 Kasım 1918 tarihinden itibaren bu evde oturmaya başlamıştır³⁰. Daha sonra, Akaretler’de oturan annesi Zübeyde Hanım’la kız kardeşi Makbule’yi de yanına alarak orta kata kendisi, üst kata annesi ve kız kardeşini, alt kata ise yaverlerini yerleştirmiştir³¹. Mustafa Kemal, İstanbul’un en bunalımlı günlerinde bu evde arkadaşlarıyla sık sık görüşmeler yapmış, 16 Mayıs 1919 tarihinde Samsun’a göreve gidene kadar bu evde kalmıştır³². Abdürrahim Tuncak, evin Doktor Rasim Ferit Bey’in muayenehanesine yakın olduğunu annesi Zübeyde Hanım’ın bu doktor tarafından kalp rahatsızlığı sebebiyle sık sık kontrol edildiğini anlatır³³. Makbule Hanım, Şişli’deki yaşamını muhtemelen ağabeyinin hemen her gün eksik olmayan misafirlerini ağırlamakla geçirmiştir. Her ne kadar evde yardımcı olan kimseler olsa da Makbule Hanım evin bir nevi hanımı olarak misafir ağırlamış olmalıdır. Mustafa Kemal, ülkesinin içine düştüğü ateşten kurtulması için arkadaşlarıyla yaptığı toplantılar sonrası ve ona verilen müfettişlik görevi neticesinde Anadolu’ya geçmek için hazırlıklar yapmış ve Makbule Hanım’a bir akşam annesinin odasına sofrayı kurmasını ve hep birlikte akşam yemeğini yemek

²⁸ Turan, *Mustafa Kemal Atatürk; Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, s. 654.

²⁹ Ali Güler, *Sarı Paşa İnsan Atatürk*, Berikan Yayınları, Ankara 2007, s. 14.

³⁰ Sadi Borak, “Atatürk Biyografisinde Yapılan Yanlışlıklar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. I, S. 1, Ankara 1984, s. 283.

³¹ Bayhan, *age.*, s. 155.

³² Güler, *Sarı Paşa İnsan Atatürk*, s. 15.

³³ Mete Akyol, “Abdürrahim Tuncak Anlatıyor-7”, *Başkent Üniversitesi Kültür Yayını Bütün Dünya Dergisi*, S. 7, Ankara 1 Temmuz 2007, s. 41.

istediğini söylemiştir. Akşam sofrada Anadolu'ya geçeceğinden ve zorluklardan bahsetmesi ve Anadolu'da yapacağı işte başarılı olamazsa öldürülebileceğini söylemesi üzerine Zübeyde Hanım rahatsızlanmış, doktoru Rasim Ferit Bey sabaha kadar başında beklemiştir. Gün doğumunda Mustafa Kemal önce annesi sonra Makbule Hanım ile vedalaşarak evden ayrılmıştır. O gün Abdürrahim Tuncak'ın anlatımına göre evde büyük bir sessizlik olmuş ve ardından Zübeyde Hanım ile Makbule Hanım hıçkırarak ağlamış, evde öğle yemeği de yenmemiştir³⁴. Makbule Hanım, ağabeyinin gidişinden üç gün sonra eve telgraf geldiğini, Samsun'a çıktığını ve iyi olduğunu yazdığını anlatır. Makbule Hanım, Şişli'deki günlerde, askerlikten ayrılarak ticarete atılmış Mustafa Mecdi Bey ile evlenmiştir. Evliliğin kesin tarihi bilinmemektedir. Zübeyde Hanım'ın bu evlilikten dolayı o zor günlerde biraz teselli bulduğu söylenir. Mecdi Bey, bu dönemde İstanbul'dan Ankara'ya kaçak teçhizat göndererek ticaret yapan ve Millî Mücadele'ye destek veren birisidir³⁵.

Akaretler'e Geri Dönüş ve Eve Yapılan Baskın

Şişli Gayrimüslimler ve Müslümanların bir arada yaşadığı kozmopolit bir yapıda olması ve anne kız açısından yakınlarda eş-dost olmaması açısından güvenli değildir. Ayrıca Şişli'deki eve aylık on beş lira kira verilirken, Akaretler'deki evin kirası aylık 1 lira olduğundan Makbule Hanım ve annesi Akaretler'e geri dönmüşlerdir³⁶. Abdürrahim Tuncak, Zübeyde Hanım'ın Akaretler'e taşındığında Selanik'ten getirdiği bir miktar parayı 'ölüm parası' olarak ayırdığını kalan para ile de evde idare ettiklerini anlatır³⁷. Mustafa Kemal, Anadolu'da başlatmış olduğu bağımsızlık hareketi ile İtilafların ve Osmanlı Hükümeti'nin tepkisini çeker. Bu nedenle ailesinin başına bir şey gelme endişesini Mustafa Kemal'in Salih (Bozok) üzerinden annesine gönderdiği mektuplardan anlamak mümkündür. 1 Ağustos 1919'da yazmış olduğu mektupta eve herhangi bir saldırı olup olmadığını sormuştur³⁸. Abdürrahim Tuncak'ın anlatımları arasında Akaretler'deki eve İngilizlerin bir baskın yapacağı haberi üzerine Mustafa Kemal'in silahlarını evin alt katında kalan zemini tahta döşeli bir odanın tahtalarının sökülerek konulduğunu, ayrıca odaya saman ve inek konularak eskiden beri ahır olarak kullanılıyormuş izlenimi verdiklerini anlatır. Makbule Hanım ve Zübeyde Hanım'ın İngilizlere göre sakıncalı sayılabilecek birkaç gazeteyi de yaktıklarını aktarır³⁹. Mustafa Kemal'in Anadolu'daki başarıları ile aileye yapılan çevre baskısı artmıştır. Bu nedenle

³⁴ Mete Akyol, "Abdürrahim Tuncak Anlatıyor-1", *Başkent Üniversitesi Kültür Yayını Bütün Dünya Dergisi*, S. 1, Ankara 1 Ocak 2007, s. 61, 63.

³⁵ Ali Güler, *Benim Ailem; Atatürk'ün Saklanan Ailesi*, Halk Kitabevi, İstanbul 2015, s. 27.

³⁶ İpek Çalışlar, *Mustafa Kemal Atatürk; Mücadelesi ve Özel Hayatı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018, s. 255.

³⁷ Mete Akyol, "Abdürrahim Tuncak Anlatıyor-2", *Başkent Üniversitesi Kültür Yayını Bütün Dünya Dergisi*, S. 2, Ankara 1 Şubat 2007, s. 34.

³⁸ Sadi Borak, *Öyküleriyle Atatürk'ün Özel Mektupları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1980, s. 245.

³⁹ Vamık D. Volkan-Norman Itzkowitz, *Ölümsüz Atatürk*, V. Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul 2008, s. 162.

Mustafa Kemal Paşa, annesi ve kız kardeşini her zaman Ankara'ya aldırma fikrinde olup uygun şartları beklemiştir.

İzmit'te Makbule Hanım, Zübeyde Hanım ve Mustafa Kemal'in Buluşması

Millî Mücadele döneminde 23 Ağustos 1921 ile 13 Eylül 1921 tarihleri arasında Yunan ordusu Sakarya Savaşı ile yenilmiş ve Türk ordusu, Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile daha büyük savaş olacak olan Başkomutanlık Meydan Savaşı'na hazırlık yapmak için çalışmaya başlamıştır. Bu süre içerisinde geçici de olsa kısmi bir ferahlık söz konusudur. Tam bu günlerde Mustafa Kemal Paşa, uluslararası toplumun dikkatini Millî Mücadele'ye çekmek üzere çalışmıştır. Bu nedenle Fransız yazar Claude Farrère ile Haziran 1922'de İzmit'te bir toplantı yapmak için şehre gideceği günlerde, eniştesi Mustafa Mecdi Bey'i Ankara'ya davet etmiştir. Mustafa Mecdi Bey'e artık annesi ve kız kardeşinin de Ankara'ya yanına gelmesi gerektiğini bu nedenle hemen İstanbul'a gidip onları İzmit'e getirmesini söylemiştir. Enişte ise Mustafa Kemal Paşa'ya, Ankara'da Fikriye Hanım'ın da Çankaya Köşkü'nde olması sebebiyle hem annesinin hem de özellikle Makbule Hanım'ın rahatsız olacağını ve aralarında devamlı huzursuzluk çıkabileceğini bu nedenle Makbule Hanım'ın en azından İstanbul'da kalmasını söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa, ertesi gün eniştesinin dediklerini makul bularak onu İstanbul'a uğurlamıştır. Mustafa Mecdi Bey, İstanbul'a döndükten sonra tam İzmit'e geçeceği sırada bir kaçak malzeme işi çıkması sebebiyle Zübeyde Hanım ve Makbule Hanım'ı Salih (Bozok) Bey'in eniştesi olan ve Millî Mücadele'de anne ve kız kardeşine maddi destek ulaştırma da aracı olan Ali Saib Bey'e emanet etmiştir. Enişte Mustafa Mecdi Bey sonradan öğrendiğine göre, 13 Haziran 1922'de İzmit Adapazarı'na gelen anne ve kızı Mustafa Kemal Paşa'dan önce gelen heyetin içerisinde Fikriye Hanım'ı görünce sinirlenmişler, özellikle Makbule Hanım, Fikriye Hanım ile tartışmış ve Fuat (Bulca) Bey'e Fikriye'nin burada ne işi var? Diyerek büyük bir tartışma çıkarmıştır. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa kız kardeşinin İstanbul'da kalmasına izin vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, Claude Farrère ile görüşmesi bittikten sonra annesini alarak 24 Haziran 1922'de Ankara'ya gitmek için yola çıkmıştır. Makbule Hanım ise Ali Saib Bey ile İstanbul'a geri dönmüştür⁴⁰.

Ankara Dönemi

Makbule Hanım'ın Ankara'ya Gelişi

Makbule Hanım'ın Ankara'ya ilk kez geldiği tarihe dair net bir bilgi olmasa da 1922 yılı yaz aylarında olmuş olma ihtimali yüksektir. Annesinden ayrıldığı 24 Haziran 1922 tarihinden sonra Makbule Hanım, annesini özlemiş ve eşine Ankara'ya gitmek istediğini söylemiştir. Mustafa Mecdi Bey ise Ankara'da köşkte bulunan

---

⁴⁰ Feridun Kandemir, "Atatürk'ü Son Derece Müteessir Eden Hadise; Fikriye Hanım'ın İntiharı", *Nükte ve Fıkralarla Atatürk* (Edit.: Niyazi Ahmet Banoğlu), C. III, Garanti Matbaası, İstanbul 1967, s. 15-16.

Fikriye Hanım ile kavga etmemesine dair yemin ettirmiş ve eğer kavga ederse kendisini boşayacağını söylemiştir. Ankara'ya geldiklerinde köşkte Fikriye Hanım onları karşılamış ve Mustafa Kemal Paşa'nın cephede olduğunu söyleyerek onları misafir etmiştir. Köşkte yemek sırasında Cevat Abbas Bey'in Hanım'ı, Fuat (Bulca) Bey'in Hanım'ı da bulunmaktayken Fikriye Hanım alkollü içecek servisi sırasında Makbule Hanım'a dönüp '*Abla! Sen neye içmiyorsun*' demesiyle Makbule Hanım ile arasında büyük bir tartışma çıkmıştır. Mustafa Mecdi Bey'in boşanmaya dair boş bir kâğıt çıkarması ile Makbule Hanım odasına çekilmiş ve tartışma sona ermiştir. Makbule Hanım, bu dönemde köşkte kalmaya başlamıştır. Mustafa Mecdi Bey ise iş için çeşitli illere gitmiş tam bu sırada Büyük Taarruz'un başladığını ve zaferin kazanıldığını öğrenmiştir. Daha sonra Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya döndüğünde karşılamak için Ankara'ya gelmiştir⁴¹. Makbule Hanım bu dönem öyle görünüyor ki Çankaya'da kalmaya devam etmiştir. Ta ki Gazi Mustafa Kemal Paşa ile Latife Hanım'ın evlilikleri sonrasında Ankara'ya dönmeleri ile Makbule Hanım ve eşi de Ankara'dan ayrılarak evlerine İstanbul'a geçmişlerdir.

Zübeyde Hanım'ın Vefatı ve Gazi Mustafa Kemal'in Latife Hanım ile Evliliğine Makbule Hanım'ın Bakışı

Ankara'da kalmaya başladıktan sonra Zübeyde Hanım'ın sağlığı daha da kötüleşmiş, kısmi felç ve romatizma ağrılarından şikâyetleri artmıştır. Başkomutanlık Meydan Muharebesi sonrası Gazi Mustafa Kemal, Başkomutanlık Savaşını kazanmış ve "Gazi" olarak anılmaya başlamıştır. Savaştan sonra Ankara'ya dönmüştür. Zübeyde Hanım ona artık evlenmesi gerektiğini söylemiş, Mustafa Kemal Paşa ise annesine olumlu cevap vermiş ve İzmir'de evlerinde misafir kaldığı Latife Hanım'dan bahsetmiştir. Zübeyde Hanım hem müstakbel gelini görmek hem de İzmir'in havasının Selanik'e benzemesi nedeniyle bir süre orada dinlenmek amacıyla 13 Aralık 1922'de tren ile İzmir yolculuğuna çıkmıştır. Gazi Mustafa Kemal, bu yolculukta annesine eşlik etmesi için Salih (Bozok) Bey'i de göndermiştir. Yola çıkmadan evvel Gazi Mustafa Kemal, Salih Bozok'a annesinin rahatsızlığının çok arttığını, korktuğu şeyin yani Zübeyde Hanım'ın vefat etmesi halinde Ankara'ya yakın iseler oraya geri dönmelerini, İzmir'e yakın iseler oraya annesinin cenazesini her zaman ziyaret edebileceği bir yere defnedilmesini söyler. 18 Aralık 1922'de İzmir'de büyük bir coşkuyla karşılanan Zübeyde Hanım yanında doktoru Asım (Arar), evlatlıkları Abdürrahim ve Fatma, Ali Çavuş ve Mustafa, Yaver Salih (Bozok) ve eşi Pakize Hanım ile birlikte Latife hanımların Karşıyaka'daki evinde misafir edilmiştir. Latife Hanım misafirine gerekli özeni göstermiş ve bizzat kendisi ilgilenmiştir. Zübeyde Hanım'ın İzmir'de kaldığı sürede hastalığı ilerlemiş ve 15 Ocak 1923 akşamında vefat etmiştir⁴². Zübeyde Hanım 16 Ocak 1923'te Karşıyaka'daki Ferik Hacı Osman Paşa Camii'nin bahçesine defnedilmiştir. Vefat haberini Eskişehir'de haber alan Gazi Mustafa Kemal,

⁴¹ Kandemir, agm., s. 17-18.

⁴² İpek Çalışlar, *Latife Hanım*, X. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2006, s. 101.

İstanbul'da daha önce Millî Mücadele'yi destekleyen bazı gazete başyazarları ile bir toplantı yapmayı kararlaştırmış ve buna önem vererek toplantıyı iptal ettirmemiş ve tren ile İzmit'e 16 Ocak 1923'te ulaşmıştır⁴³. Makbule Hanım, 19 Ocak 1923'te İstanbul'dan halası Emine Hanım ile İzmit'e gelerek ağabeyini ziyaret etmiş ve baş sağlığı dilemiştir⁴⁴. Makbule Hanım'ın ağabeyinin yanında olduğunu 19 Ocak 1923 tarihli Atatürk'ün Salih (Bozok) Bey'e göndermiş olduğu telgraftan öğrenmekteyiz. Telgrafta Gazi, kız kardeşi ile halasının ve ayrıca Halide Hanım'ın (Adivar) taziye için geldiklerini aktarmıştır⁴⁵. Makbule Hanım, annesinin vefatı esnasında yanında olamamıştır. Cenaze törenine de katılmamıştır. Gazi annesinin mezarını ziyaret amacıyla İzmir'e gitmiş ve bir süre kalmıştır. Bu süre içerisinde Latife Hanım ile 29 Ocak 1923 tarihinde evlenmiştir. Nikâh töreni esnasında Makbule Hanım'ın İzmir'de olduğuna dair bir bilgi yoktur. Ancak ağabeyinin evlenmesine her daim olumlu yaklaştığı ve Latife Hanım'ı her daim desteklediği bilinmektedir. Özellikle Zübeyde Hanım'ın son günlerinde yanında olması ve cenaze töreni ile ilgilenmesi sebebiyle Makbule Hanım'ın Latife Hanım'a karşı her zaman minnet ve şükran duyduğunu, bundan dolayı ağabeyi ile boşanmasına rağmen Latife Hanım ile ilişkisini kesmediğini bilmekteyiz⁴⁶. Tam 920 gün evli kalan Gazi Mustafa Kemal ile Latife Hanım 5 Ağustos 1925'te ayrılmışlardır. Gazi Mustafa Kemal, o günlerde Medeni Kanun henüz olmadığı için yürürlükte olan fıkıh esaslarına göre bir mektup ile Latife Hanım'ı boşamıştır⁴⁷. Boşanmaları konusunda Makbule Hanım'ın üzüldüğünü bilmekteyiz.

Makbule Hanım'ın Siyasete Atılması

Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele ve sonrasında Ankara'da yaşamaya başlaması ile Makbule Hanım için de İstanbul ve Ankara günleri başlamıştır. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın boşandıktan sonra bekâr bir Cumhurbaşkanı olması sebebiyle Makbule Hanım ağabeyinin yanında daha uzun kalmaya başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa ile her zaman davetlere ve törenlere katılması ile dolaylı olarak siyasetin içerisinde bulunmuştur. Gazi Mustafa Kemal'in meşhur akşam sofralarında özellikle Makbule Hanım, ağabeyinin izin verdiği zamanlarda gündelik siyaset dâhil her konuda konuşmaktan çekinmediğini anlatmıştır. 1930 yazında Atatürk'ün isteği ile Ali Fethi Bey, Serbest Cumhuriyet Fırkası adında bir muhalif fırkanın kurulacağını ilan etmiştir. Tam muhalif fırkanın kurulacağı akşamlardan birinde Makbule Hanım, İsmet Paşa Hükümeti'ni eleştirmiştir. Köylülerin vergiler yüzünden zor hallere düştüklerini, kimsenin onları dinlemediğini söylemiştir. Bunun üzerine Gazi, kız kardeşine partiye katılmasını ve eleştirilerini

⁴³ Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1975, s. 203.

⁴⁴ Güler, *Benim Ailem; Atatürk'ün Saklanan Ailesi*, s. 112.

⁴⁵ Kocatürk, *age.*, s. 373.

⁴⁶ M. Sadık Öke, Fatih Bayhan, *Teyzem Latife; Atatürk'le Geçen Bir Ömrün Saklı Kalmış Hikâyesi*, III. Baskı, Pegasus Yayınları, İstanbul 2011, s. 181.

⁴⁷ Murat Bardakçı, *Mustafa Kemal Paşa ile Latife Hanım'ın Boşanmalarının Belgeli Öyküsü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021, s. 31, 34.

yapmasını istemiştir. Makbule Hanım da bu öneriyi kabul etmiştir⁴⁸. Makbule Hanım'ın Serbest Fırka'nın kurucuları arasında olmasının sembolik olduğunu söyleyenler de vardır⁴⁹. Makbule Hanım, fırkanın kurucuları arasında olması ile kadınlarda üye olmaya başlamıştır. Makbule Hanım, birçok defa fırka teşkilat toplantılarına ve seçim propaganda gezilerine katılmıştır. Ancak kısa bir süre sonra Serbest Cumhuriyet Fırkası aleyhinde haberler çıkmaya başlamış ve fırkanın irtica hareketleri barındırdığı ve hatta Makbule Hanım'ın da laiklik karşıtı konuşmalar yaptığı iddia edilmiştir⁵⁰. Olayların büyümesi sonrası Mustafa Kemal Paşa, Halk Fırkası'nın devrileceği ve yine memleketin tek parti ile kalacağını belirterek desteğini çekmiştir⁵¹. Bunun üzerine Fethi Bey, 16 Kasım 1930'da Parti Genel Kurulu'nu toplamış ve Mustafa Kemal Paşa'nın karşısında bir siyasi mücadele etme düşüncesinde olmadıklarını bildirerek fırkayı 17 Kasım 1930'da feshetmişlerdir. Makbule Hanım'ın siyasi hayatı böylece sona ermiştir⁵².

Camlı Köşk'ün Yapılması ve Makbule Hanım'ın Köşk'te Misafir Ağırması

Makbule Hanım'ın Çankaya'da uzun süre kalması ile Atatürk, 1935 yılında kız kardeşi ve eniştesi için Çankaya Köşkü yakınında Mimar Seyfi Arkan tarafından bir köşk yapılmasını istemiştir. Köşke Makbule Hanım'ın isteği üzerine bol güneş alması amacıyla büyük pencereler konulmuştur⁵³. Bu nedenle "Camlı Köşk" adını almıştır. Köşkün inşaatının ne zaman bittiğine dair bilgi yoktur. Ancak, Çankaya Köşkü Nöbet Defterlerine göre Gazi Mustafa Kemal, kız kardeşinin köşküne tam 15 defa gitmiştir. Bu ziyaretlerin 5'inde akşam yemeğini orada yemiştir. Bu ziyaretlerden ilk 10'unda Gazi'nin, köşkü kısa süreli ziyaret ettiği görülmekte ve köşk inşaatının bu sırada devam ettiği düşünülebilir. İlk ziyaret 8 Kasım 1935 tarihinde gerçekleşmiş ve kısa süreli olmuştur. Son 5 ziyaretin ilki 27 Ekim 1936'dır ve Atatürk'ün ilk kez orada yemek yediği tarihtir⁵⁴. Bu tarihe yakın bir zamanda köşkün inşaatı bitmiş olmalıdır. Makbule Hanım'ın Camlı Köşk'te sık sık akşam yemeklerine misafir davet ettiğini bilmekteyiz. Bir gün Atatürk kız kardeşinden çiğ börek yapmasını istemiş, Makbule Hanım ise akşama arkadaşlarının davetli olduklarını bu nedenle yarın akşama söz verebileceğini söylemiştir. Ertesi akşam Atatürk, Salih Bozok, Fuat Bulca, Cevat Abbas, Nuri Conker, Dinler Tarihi Profesörü Şemseddin Günaltay, Doktor Neşet Ömer İrdelp ile kardeşinin köşküne

⁴⁸ Ali Kılıç, *Atatürk'ün Sırdaşı; Kılıç Ali'nin Anıları* (Edit.: Hulusi Turgut), XXIV. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021, s. 261.

⁴⁹ Asaf İlbay, *Çocukluk Arkadaşım Atatürk; Mustafa Kemal'le 45 Yıl*, II. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s. 128.

⁵⁰ Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, C. V, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1999, s. 126.

⁵¹ Ali Fethi Okyar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi?*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2019, s. 85.

⁵² Okyar, *age.*, s. 96.

⁵³ Turan, *Mustafa Kemal Atatürk; Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, s. 32.

⁵⁴ Özel Şahingiray, *Atatürk'ün Nöbet Defteri 1931-1938*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1955, s. 438-672.

gelmişlerdir. Sofrada ayrıca Mareşal Fevzi Çakmak'ın eşi Fitnat Hanım, İsmet İnönü'nün eşi Mevhibe Hanım, Celal Bayar'ın eşi Reşide Hanım ve daha birçok önemli kişilerin eşleri de vardır⁵⁵. Makbule Hanım o akşam büyük bir misafir grubunu ağırlamış ve ağabeyinin isteğini yerine getirmiştir. Makbule Hanım, Camlı Köşk'te oturmaya başlamasından önce de İstanbul ve Ankara arasında gelip gitmiştir. Çünkü Ankara'nın havası Makbule Hanım'a bazı dönemlerde ağır geldiğinden İstanbul'a kısa süreli gitmiş, ağabeyini özlediğinde de tekrar Ankara'ya dönmüştür. Makbule Hanım'ın, gidip gelmeleri Atatürk'ün vefatı sonrasında bitecek ve İstanbul'da daha uzun kalmaya başlayacaktır.

Atatürk'ün Son Günleri'nde ve Cenazesinde Makbule Hanım

Atatürk, Şubat 1938'den itibaren rahatsızlanmaya başlamıştır. Bu rahatsızlığı vefatına kadar devam etmiştir. Mart 1938'de Fissenger adlı yabancı doktor Ankara'ya davet edilmiş ve Atatürk'ü muayene etmiştir. Bu süre içerisinde Siroz teşhisi konulmuştur⁵⁶. Mayıs 1938'de Mersin, Adana seyahatine çıkan Atatürk bu seyahati rahatsız olarak yapmış ve Ankara'ya döndüğü gün 26 Mayıs'ta İstanbul'a gitmek için tren yolculuğuna çıkmıştır⁵⁷. Atatürk, Mayıs ayından vefatına kadar İstanbul'da kalmıştır. Atatürk, 5 Eylül 1938'de vasiyetini 7 Eylül'de yapılacak karından su alma operasyonu nedeniyle yazmıştır. Mim Kemal Öke, 7 Eylül'de ve 21 Eylül'de iki defa Atatürk'ün karnından şırınga ile su alma operasyonunu yürütmüştür. Atatürk 26/27 Eylül gecesi bir koma atlatmış⁵⁸, 16 Ekim'de ilk uzun geçireceği koma haline girmiştir. Bu koma halinden 20 Ekim'de uyanmış ve 29 Ekim kutlamaları için Ankara'ya gitmek istemiştir. Doktorların engellemesi ile Atatürk bu yolculuktan vazgeçirilmiştir. 5 Kasım'da sağlığı tekrar bozulmuş ve 7 Kasım'da üçüncü defa karından su alınmış, 8 Kasım'da Atatürk ikinci ve son koma haline girmiş ve vefat ettiği 10 Kasım'a kadar devam etmiştir⁵⁹. Atatürk'ün rahatsızlığının olduğu dönemde Makbule Hanım da İstanbul'dadır. Ağabeyi ile izin verildiği müddetçe görüşmüştür. Bu görüşmelerde Makbule Hanım'ın yanı sıra Afet İnan, Sabiha Gökçen Hanımlar da bulunmuşlardır. Makbule Hanım, Nöbet Defterlerine göre tam dokuz defa Atatürk'le görüşmüştür⁶⁰. Makbule Hanım, Nöbet Defterlerinde geçmese de her gün Dolmabahçe'de kaldığı izin verildikçe Atatürk'le görüştüğünü anlatmıştır. Atatürk, 10 Kasım 1938 Perşembe sabahı gözlerini hayata yummuştur. Makbule Hanım, Atatürk'ü vefatından on üç dakika önce yanından üzüntü ile ayrıldığını, ayrılmadan evvel '*Hakkını helal et, Büyük İnsan*' dedikten sonra Atatürk'ün gözlerini açıp kapadığını ve doktorların müdahale

⁵⁵ Cemal Kutay, *Atatürk Olmasaydı?*, Kazancı Kitap, İstanbul 1994, s. 116-117.

⁵⁶ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, XI. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2022, s. 691.

⁵⁷ Şahingiray, *Atatürk'ün Nöbet Defteri 1931-1938*, s. 725-726.

⁵⁸ Salih Bozok, *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor* (Edit.: Can Dündar), II. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2001, s. 157-158.

⁵⁹ Soyak, *age.*, s. 721-729.

⁶⁰ Özel Şahingiray, *Atatürk'ün Son Nöbet Defteri*, Alaca Yayınları, İstanbul 2018, s. 20-92.

ederken Kılıç Ali tarafından odadan çıkarıldığını anlatmıştır⁶¹. Atatürk'ün naaşı 17 Kasım'dan itibaren Türk Bayrağı'na sarılı tabut ile halkın ziyaretine açılmıştır⁶². Makbule Hanım'ın ağabeyinin vefatına üzülmelerinin yanı sıra bir başka üzülmelerine neden olan konu, Atatürk'ün cenaze namazının kılınması meselesidir. Makbule Hanım'ın namaz nedeni ile feryat etmesine Cemal Kutay, Celal Bayar, Münir Hayri Egeli şahit olmuşlardır. Makbule Hanım'ın "*Kardeşime namaz kıldırmak istemiyorlar. Kardeşim kâfir mi?*" sorusuna Celal Bayar, "*Kim söylemiş onu. Elbette namazı kılınacaktır. Allah rahmet eylesin*" diyerek teselli etmeye çalışmıştır⁶³. Atatürk'ün cenaze namazı 19 Kasım günü Dolmabahçe Sarayı'nda Muayede Salonu'nda kılınmıştır⁶⁴. Namaz, resmi tören başlamadan saat 8.10'da, Dolmabahçe Sarayı'nın Büyük Salonu'nun avizesinin altına iki masa üzerine tabut konularak kılınmıştır. Namazın imamlığını Şerafettin Yaltkaya yapmıştır⁶⁵. Saat 8.21'de Atatürk'ün tabutu Dolmabahçe Sarayı'ndan top arabasına konularak Saray Burnu rıhtımına, oradan da Zafer torpidosu aracılığıyla Yavuz zırhlısına konulmuştur. Yavuz zırhlısı ile İzmit'e getirilerek ve yine Zafer torpidosu ile karaya çıkarılmış saat 20.30'da tren ile İzmit'ten Ankara'ya sevk edilmiştir⁶⁶. 20 Kasım'da Atatürk'ün naaşı Ankara'ya getirilmiştir. 21 Kasım 1938 Pazartesi günü Meclis önünden top arabasına konularak Ankara Tren Garı'na doğru, oradan Türk Ocağı Binası'nın yanındaki Etnografya Müzesi'ne doğru hareket etmiştir. Halk yol boyunca ağlamıştır. Tören sırasında top arabasının tam arkasında siyahlar içerisinde Makbule Hanım ve eşi Mustafa Mecdi Bey yer almış, onların arkasında Riyaseticumhur Başkâtibi Hasan Rıza, Başyaver ve diğer yaverler ve onların arkasında yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başbakan Celal Bayar yer almıştır. Makbule Hanım, ağabeyinin geçici olarak konulacağı mermer kaidenin önünde İsmet İnönü, Celal Bayar, Fevzi Çakmak, Abdülhalik Renda ile naaşın kabre konulmasını izlemiştir⁶⁷. 21 Kasım 1938'den, 10 Kasım 1953'e kadar Atatürk'ün aziz naaşı Etnografya Müzesi'nde kalmış, Anıtkabir'in yapılması ile naaş ebedi istirahatgahına taşınmıştır⁶⁸.

Atatürk'ün Vasiyeti ve Mirasında Makbule Hanım

Atatürk, 5 Eylül 1938'de vasiyetini yazmıştır. Atatürk, üzerinde kayıtlı bütün mal varlıklarını Hasan Rıza Soyak'a listeletmiş ve ikiye ayırmıştır. Birinci kısımda mallar para, hisse senetleri, Çankaya'daki Köşk ve eşyaları yer almış, ikinci kısımda

⁶¹ Altan Deliorman, *Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1999, s. 132-133.

⁶² Cemal Kutay, *Atatürk'ün Son Günleri*, IV. Baskı, İklim Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 220.

⁶³ Münir Hayri Egeli, *Atatürk'ten Bilinmeyen Hatıralar*, Güven Basımevi, İstanbul 1959, s. 127.

⁶⁴ Kutay, *Atatürk Olmasaydı?*, s. 92.

⁶⁵ Cemal Kutay, *Ardında Kalanlar*, Cem Ofset Yayıncılık, İstanbul 1988, s. 194.

⁶⁶ Şerafettin Turan, "Mustafa Kemal Atatürk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, TDV Yayınları, Ankara 2020, s. 329.

⁶⁷ Enver Behnan Şapolyo, *Mustafa Kemal Atatürk, Kopernik Yayınları* (Edit.: Yunus Emre Kaleli), İstanbul 2018, s. 457-458.

⁶⁸ Turan, agm., s. 330

evler, arsalar, çiftlikler yer almıştır. İlk kısım mallarını vasiyetine koymuştur. İkinci kısım mallarının ise Ankara'ya döndüğünde belediyelere ve ilgili kurumlara devrini yaptıracağını belirtmiştir⁶⁹, ancak Atatürk sağlık durumunun kötüye gitmesinden dolayı bir daha Ankara'ya dönememiştir. Bundan dolayı ikinci kısım mallar olan araziler, evler, çiftlikler devredilememiştir. 5 Eylül 1938'de Dolmabahçe'de yazdığı vasiyetin 4. Maddesini “*Makbule'nin yaşadığı müddetçe Çankaya'da oturduğu ev de emrinde kalacaktır*” şeklinde yazmıştır⁷⁰. Atatürk'ün belediyelere ve ilgili kurumlara aktaramadığı malları, Makbule Hanım zora düşmesi nedeniyle dava açarak kendi üzerine almak istemiştir. Bunlardan birisi Erzurum'daki Atatürk Evi'dir. Bu ev on bin lira karşılığında Çocuk Esirgeme Kurumuna, Erzurum Çocuk Yuvası olarak kullanılmak üzere Makbule Hanım tarafından satılmıştır⁷¹. Bir başka Atatürk Evi olan Trabzon'daki Atatürk Köşkü mahkeme kararıyla 31 Temmuz 1939'da Makbule Hanım adına tapuya tescil edilmiştir. Makbule Hanım bu köşkü Trabzon Belediyesine uzun bir mahkeme süreci sonrasında satmıştır⁷². Makbule Hanım'a ayrıca, Dört Yol'da bulunan 20 dönümlük bir portakal bahçesi kalmıştır. 1925'te Atatürk'e hediye edilen bu bahçe Makbule Hanım tarafından sık ziyaret edilmiştir⁷³. Makbule Hanım, sonraki yıllarda Atatürk'ten kalan Çankaya Ayrancı'daki Kavaklıbağ adı ile anılan bağı satmıştır⁷⁴. Makbule Hanım'ın ayrıca hayatta olduğu müddetçe kullanım hakkına sahip olduğu Camlı Köşk'ü kiraya vermek istediği iddia edilmiştir. Bunun üzerine Atatürk'ün vasiyeti gereği Çankaya Köşk'ü ve arazisinin sahibi olan Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhurbaşkanlığına bu kadar yakın bir yerde bir kiracı olması ihtimalini ortadan kaldırmak için Camlı Köşk'ün kullanım hakkını Makbule Hanım'dan satın almıştır⁷⁵. Makbule Hanım, bu kadar mal varlığını satmasına rağmen geçim sıkıntısı yaşamıştır. Bu arazi, ev, köşkların satılması nedeniyle Makbule Hanım çok fazla tepki toplamıştır.

Makbule Hanım'ın Mustafa Mecdi Bey'den Boşanması

Makbule Hanım, Mustafa Mecdi Bey ile Millî Mücadele Dönemi'nde evlenmiştir. Makbule Hanım ile evlendikleri tarihi tam olarak bilemiyoruz. Mustafa Mecdi Bey, 1950 yılında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a gönderdiği bir mektupta 26 yıllık Atatürk'ün eniştesi olduğunu söyleyerek bize bu evliliğin 1920'de yapıldığını bildirmektedir⁷⁶. Enişte Mustafa Mecdi Bey'in, boşanma davası sırasında Makbule

---

⁶⁹ Soyak, *age.*, s. 712-714.

⁷⁰ Mazhar Leventoğlu, Samim Üstün, *1938'den 2011'e Atatürk'ün Vasiyeti*, Köprü Yayınları, İstanbul 2011, s. 55.

⁷¹ Gültekin Kamil Birlik, “Atatürk'ün Erzurum'daki Evi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXIX, S. 86, Ankara, 1 Temmuz 2013, s. 45.

⁷² Gültekin Kamil Birlik, “Trabzon'daki Atatürk Köşkü”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C. XV, S. 59, 28 Mart 2016, s. 63-66.

⁷³ Yurdakul Yurdakul, *Atatürk'ten Hiç Yayınlanmamış Anılar*, Truva Yayınları, IV. Baskı, İstanbul 2006, s. 15.

⁷⁴ Güler, *Benim Ailem; Atatürk'ün Saklanan Ailesi*, 2015, s. 138.

⁷⁵ Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1959, s. 333.

⁷⁶ CBA, Celal Bayar Arşivi, Yer No: 3/1-10, Fihrist No:13-173/174

Hanım ile mal kavgası yaşadığı ve bu nedenle boşanmanın uzadığı iddia edilmiştir. Makbule Hanım, 1945 Haziran'ında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye gönderdiği mektupta eşi tarafından evine ve eşyalarına el konduğundan yakınmıştır. Boşanma davasında bazı tanıklar Mecdi Boysan'ı, bazıları da Makbule Hanım'ı suçlamışlardır. Dava 1946'da boşanma ile sonuçlanmış ve Makbule Hanım, İsmet İnönü'ye gönderdiği mektubunda kararın Yargıtayca da onaylandığını ve böylece huzura kavuştuğunu yazmıştır⁷⁷. Makbule Hanım boşandıktan sonra "Atadan" soyadını almıştır.

Makbule Hanım'ın Geçim Sıkıntısı Yaşamaları

Makbule Hanım, ağabeyinin vefatı sonrasında İstanbul'a yerleşmiş ve daha çok kiralık evlerde oturmuştur. Kendisine ait bir evi de yoktur. Tek geliri ağabeyinin kişisel mirasından bırakmış olduğu aylık 1.000 liradır. Makbule Hanım 7 Eylül 1947 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisine gönderdiği mektupta 1.000 lira ile geçinmekte zorlandığını, ev kirası ile otomobil ve şoför masrafları sebebiyle maaşının yetmediğini yazmıştır⁷⁸. Makbule Hanım 08 Aralık 1947 tarihinde bir mektup daha göndermiştir. Bu mektubunu Halk Partisi Genel Sekreterliği'nin yanı sıra ayrıca Cumhurbaşkanlığı'na, Meclis Başkanlığına, Başbakanlığa, Demokrat Parti Başkanlığına göndererek geçim sıkıntısı yaşadığını belirterek Atatürk'ün vatana yaptığı hizmetler itibara alınarak kendisine vatana hizmet tertibinden bir maaş bağlanmasını talep etmiştir⁷⁹. Makbule Hanım'ın bu isteği 16 Şubat 1948'de Meclis'te milletvekillerinin oylamasına sunulmuş, 465 üyeden 197'si oylamaya katılmış, 260 milletvekili oylamaya katılmamıştır. Kanunu 173 milletvekili kabul etmiş, 20 milletvekili reddetmiştir. 4 milletvekili çekimser kalmıştır. Yeterli sayı olmadığından kanun tasarısı bir sonraki görüşmeye bırakılmıştır⁸⁰. Sonraki meclis toplantısı 18 Şubat 1948 tarihinde yapılmıştır. Geçmiş toplantıda yeter sayı sağlanamadığından Makbule Atadan'a vatana hizmet tertibinden maaş verilmesi için çıkarılacak kanun oylamaya sunulmuş 465 üyeden 227'si oylamaya katılmıştır. Kanunu 197 milletvekili kabul ederken, 26 milletvekili reddetmiş, 4 milletvekili çekimser kalmıştır. 229 milletvekili oylamaya katılmamıştır. Kanun kabul edilerek yürürlüğe girmiştir⁸¹. Ancak Makbule Hanım'a 1.000 lira maaş hayatta olduğu müddetçe ve bir daha zam yapılmamak koşuluyla verilmiştir. Makbule Hanım'a, vefatına kadar aylık 1.000 lira Atatürk'ün vasiyeti gereği, 1.000 lira da vatana hizmet tertibinden toplamda 2.000 lira maaş verilmiştir.

Atatürk'ün Naaşının Anıtkabir'e Nakledilmesi ve Makbule Hanım

Atatürk vefatı sonrasında geçici olarak Etnografya Müzesi'ne defnedilmiştir. 1953 yılının Ekim ayında Anıtkabir inşaatının sona erdiği ilan edilmiş ve 10 Kasım

⁷⁷ Turan, *Mustafa Kemal Atatürk; Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, s. 33-34.

⁷⁸ BCA, Fon Kodu: 490-1-0-0, Kutu No: 1598, Dosya No: 523, Sıra No: 3, Sayfa No: 6

⁷⁹ BCA, Fon Kodu: 490-1-0-0, Kutu No: 1598, Dosya No: 523, Sıra No: 3, Sayfa No: 2

⁸⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, C. X, Birleşim 43, 16.02.1948, s. 156-159, 218.

⁸¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem VIII, C. X, Birleşim 44, 18.02.1948, s. 224-225, 239.

1953'te Atatürk'ün aziz naaşının ebedi istirahatgahına büyük bir tören ile defnedilmesi hükümet tarafından kararlaştırılmıştır. 4 Kasım 1953 tarihinde Etnografya Müzesi'ndeki Atatürk'ün geçici kabri açılmıştır. Makbule Hanım, ağabeyinin geleneklere uygun olarak defnedilmesini istemiştir. Bu nedenle Atatürk'e vefatı sonrası uygulanmış olan tahnitin bozulması gerekmektedir. Tahnitin bozulması işlemi için Ankara Valisi Kemal Aygün, 8 Kasım akşamı Ankara Tıp Fakültesi hocalarından Prof. Dr. Kamile Şevki Mutlu'ya telefon ederek davet etmiştir. 9 Kasım günü Kamile Hanım, ağır hasta olmasına rağmen görevi kabul ederek gelmiştir. Kamile Hanım'ın emri ile tabut açılmış ve Atatürk'ün aziz naaşına bakılmıştır. Kamile Hanım'ın aktardığına göre Atatürk'ün naaşında herhangi bir bozulma yoktur. Tahnitin bozulması işleminin ertesi sabah yani 10 Kasım sabahı yapılmasını istemiştir. Ancak 10 Kasım sabahı hastalığı nedeniyle Kamile Hanım gelememiş ve bir gün önce kendisine yardımcı olmuş olan Adli Tıp Uzmanı Cahit Özen Bey onun yerine tahnit bozma işlemi yapmıştır⁸². 10 Kasım sabahı Nakil Komitesi üyeleri ve birçok askeri ve sivil görevliler Etnografya'da yerlerini almışlardır. Cahit Özen, Atatürk'ün naaşına yapılan tahniti bozma işlemi uygulamış ve naaş kahverengi muşamba, sargılar ve eski kefenden çıkarılarak İslami geleneğe göre yeni kefenle sarılma işlemi sırasında yanına bir polisin geldiğini ve bir kâğıt uzattığını, Makbule Hanım tarafından gönderilen bu kâğıdın Atatürk'ün göğsüne yerleştirilmesini istediğini iletmiştir. Cahit Özen, eski harflerle yazılı olan kâğıdı okuduğunu ve böyle bir kâğıdın Atatürk tarafından kabul edilemeyeceğini söyleyerek kâğıdı geri verdiğini aktarır. İşlem tamamlandıktan sonra naaş yeni yapılmış bir tahta tabuta konmuş ve bu yeni tabutta daha önce defnedildiği, Gül ağacından yapılmış olan geniş tabuta konularak katafalk üzerine konmuştur. Ardından üzerine atlas bir Türk Bayrağı örtülmüştür. Nakil Komitesi bir tutanak tutarak imzalamıştır⁸³.

Ardından tabutun etrafında bütün protokol yerini almış, Makbule Hanım da ağabeyinin tabutunun başucunda beklemiştir. 18 numaralı top arabası Etnografya Müzesi önüne getirilmiş, saat 09.05'te borazanın dikkat işareti ve top atışlarının ardından beş dakikalık saygı duruşunda bulunulmuştur. Saygı duruşu sonrası tabut katafalk üzerinden 12 er tarafından alınarak top arabasına konulmuş ve Harp Okulu öğrencileri tarafından çekilmiştir. Top arabasının her iki yanında on iki general eşlik etmiştir. Top arabasının hemen arkasında siyah bir yastık üzerinde Atatürk'ün İstiklal Madalyası bir Amiral tarafından taşınmıştır. Amiralin hemen arkasında Makbule Atadan Hanımefendi, TBMM Başkanı Refik Koraltan'ın kızı ile top arabasını takip ederken, arkalarında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, onların arkasında Başbakan Adnan Menderes ve sol tarafında Eski Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, TBMM Başkanı ve bakanlar yürümüştür. Onların arkasında elçiler,

⁸² Kamile Şevki Mutlu, "Atatürk'ün Anıtkabire Naklinden Bir Hatıra", *Bilim ve Teknik Dergisi*, S. 329, Ankara Nisan 1995, s. 65.

⁸³ Bedi Şehsuvaroğlu, *Atatürk'ün Sağlık Hayatı*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1981, s. 50-51.

milletvekilleri, askeri ve sivil vatandaşların yanı sıra öğrenciler de yer almıştır. Anıtkabir'e gelindiğinde Aslanlı Yol'un başında tabut top arabasından alınmış ve 262 metre boyunca mozole önündeki katafalka kadar on iki er tarafından taşınmıştır⁸⁴. Tabut 'Hâkimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir' yazılı katafalka konulduktan sonra, Cumhurbaşkanı Celal Bayar uzun bir konuşma yapmış ve ardından protokol ile birlikte alt kattaki mezar odasına inilmiştir. Tabut, on iki er tarafından mezar odasına getirilmiş, üzerindeki atlas Türk Bayrağı subay ve erler tarafından özenle katlanarak alınmıştır⁸⁵. Gül ağacından yapılmış tabutun vidaları sökülmüş ardından ikinci tabut açılmıştır. Atatürk'ün naaşı İslami geleneğe uyularak baş kısmı kıbleye gelecek şekilde yerleştirilmiş ve bir Diyanet görevlisi inerek Atatürk'ün bağlı olan kefenini çözmüştür. Ardından Cumhurbaşkanı Celal Bayar, mezara ilk toprağı atmıştır. Sıra ile toprak atılmış ve son olarak Makbule Hanım yürümekte zorluk çekerek mezara toprak atmış ve ardından su dökmüştür. Ardından bir zabıt tutularak protokol tarafından imzalanmıştır. Makbule Hanım, töreni ağlayarak izlemiştir. Defin sonrasında protokolün dışarı çıkması ile mezardan ayrılık vakti geldiğinde sarsıla sarsıla ağlamış ve o sırada mezar odasında bulunan on kişiden birisi olan Yekta Güngör Özden, Makbule Hanım'ın sol koluna girerek dışarıya çıkmasına yardım etmiştir⁸⁶.

Makbule Hanım'ın Hayatının Son Dönemi, Vefatı ve Cenaze Töreni

Hayatının son döneminde yalnız yaşayan Makbule Hanım, 1954 yılında Abdürrahim Tuncak'ın eşi Mualla Tuncak, Sığırtmaç Mustafa olarak bilinen Mustafa Demir, Haymana doğumlu olup hakkında bilgi bulunmayan Fikret Avcı, Zeynelabidin adında Hatay Dörtyol nüfusuna kayıtlı dört kişiyi evlat edinmiştir⁸⁷. Son yıllarını Ankara, İstanbul, İzmir, Hatay gibi illerde çeşitli zaman aralıklarında kalarak geçirmiştir. 1954 yılının Temmuz ayında kanser sebebiyle durumu ağırlaşmış ve Ankara'ya gelmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın isteği üzerine Gülhane Hastanesinde Radyum tedavisi görmüş, biraz toparlanmış ve tekrar İstanbul'a dönmüştür. 1955'te durumu kötüleşmiş, Cumhurbaşkanı'nın daveti üzerine Köşk'e gitmiştir. Bu rahatsızlığına şahit olan Cumhurbaşkanı Celal Bayar hemen bir talimat vererek, Makbule Hanım'ın tekrar Gülhane Hastanesinde tedavi için yatırılmasını istemiştir⁸⁸. Makbule Hanım tam 9 ay hastanede yatılı tedavi görmüştür. Ancak, tedavi sonuç vermemiş ve "rahim kanseri" nedeniyle 18 Ocak 1956'da saat 12.55'te vefat etmiştir.⁸⁹ 19 Ocak 1956'ta Makbule Hanım'ın cenaze

⁸⁴ *Milliyet Gazetesi* "Atatürk'ün Aziz Naaşı Dün Muhteşem Bir Törenle Toprağa Tevdi Edildi" 11 Kasım 1953, s. 1, 7; *Ulus Gazetesi*, "Atatürk Vatan Topraklarında" 11 Kasım 1953, s. 1; *Zafer Gazetesi*, "Atatürk Vatan Toprağında" 11 Kasım 1953, s. 1, 7.

⁸⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, "Atatürk'ü Dün Ebedi İstirahatgahına Bıraktık", 11 Kasım 1953, s. 1, 10.

⁸⁶ Yekta Güngör Özden, "Atatürk Gerçeğine Küçük Bir Katkı", *Anıtkabir Dergisi*, S. 2, Ankara Nisan 2000, s. 23.

⁸⁷ Güler, *Benim Ailem; Atatürk'ün Saklanan Ailesi*, s. 139-140.

⁸⁸ Feridun Kandemir, "Atatürk'ün de Makbule Hanım'ın da Manevi Evladım!", *Dün ve Bugün Dergisi*, S. 18, İstanbul 2 Mart 1956, s. 25.

⁸⁹ Güler, *Benim Ailem; Atatürk'ün Saklanan Ailesi*, s. 143.

namazı Hacı Bayram-ı Veli Camiinde kılındıktan sonra Türk bayrağına sarılı tabutu halk kalabalığı, emniyet kıtası ve askeri bando eşliğinde Ulus'taki Eski Adliye Binası'nın önüne kadar taşınmıştır. Tabut Adliye Binası önünde cenaze aracına konularak Cebeci Asri Mezarlığı'na götürülmüştür. Tören, Adliye Binası önünde son bulmuş olsa da protokoldekiler Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Meclis Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, İsmet İnönü, askeri ve sivil erkân cenazeyi mezarlığa kadar götürmüşlerdir. Cenazeye ayrıca Makbule Hanım'ın akrabalarından amcasının oğlu Salih Bey'in kızları Nafia Olcay, Vüsat Erbatır, Zeynep Altay kardeşlerin yanı sıra Sabiha Gökçen katılmıştır. Mezarlık girişine araba ile getirilen Makbule Hanım'ın naaşı, eller üzerine alınarak defnedileceği yere kadar taşınmış ve saat 14.00'da defnedilmiştir⁹⁰. Makbule Hanım'ın mezarı ada 46, parsel 25'te Cebeci Asri Mezarlığı iç kısmında bulunmaktadır. Çok mütevazı bir mezarı olan Makbule Hanım'ın mezar taşında “*Ali Rıza Kızı Makbule Atadan 1892-1956*” yazmaktadır.

Sonuç

Makbule Atadan'ın biyografisinin Türk tarihi açısından önemi, onun yalnız Mustafa Kemal Atatürk'ün kız kardeşi olması değil, tanık olduğu üç devrin olaylarını aktarması bakımından da önemlidir. Makbule Atadan, üç farklı şehirde, üç farklı siyasi döneme tanık olmuştur. Makbule Hanım'ın, Atatürk'ün yanında yetişmiş olması nedeni ile onun düşüncelerinden etkilenmesi kaçınılmazdır. Atatürk, devrim işlerinde annesi ve kız kardeşinin her zaman destek olduklarını söylemiştir. Makbule Hanım'ın da onunla aynı fikirde olduğu anlaşılabilir. Buna rağmen Makbule Hanım için kaba ve görgüsüz nitelendirmeleri yapılarak küçümsenmiştir. Hâlbuki Makbule Hanım, Atatürk hakkında vermiş olduğu röportajlarda iddia edildiğinden çok farklı birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Röportajlarda çoğunlukla Atatürk'e dair bilgiler vermiş olsa da dönemin siyasi olaylarını aktarması, Makbule Hanım'ın bilgi birikimi bakımından zengin birisi olduğunu gösterir niteliktedir. Atatürk'ün izin verdiği akşamlarda Makbule Hanım günlük siyasi olaylar hakkında konuşmaktan çekinmemiştir. Makbule Hanım, Atatürk'ün kız kardeşi olması ve her daim onun yanında olması sebebiyle ön plana çıkmıştır. Bu nedenle problem yaşayan kimseler, problemlerini Makbule Hanım'a ileterek yardım istemişlerdir. Makbule Hanım, annesi Zübeyde Hanım gibi yardımsever olarak çeşitli faaliyetlerde de rol oynamıştır. Atatürk'ün bekâr bir Cumhurbaşkanı olması nedeniyle Makbule Hanım, Atatürk'ün yanında davet ve seyahatlere katılmıştır. Makbule Hanım, bu dönemde kılık ve kıyafeti ile gittiği her yerde dikkat çeken ve bu konuda Cumhuriyet Kadını imajı ile yol gösteren bir sembol haline gelmiştir. Atatürk hayatta iken oldukça ferah bir hayat süren Makbule Hanım, Atatürk'ün vefatı sonrasında daha önceden ağabeyine sembolik olarak hediye edilen birçok ev, arazi ve köşkü mahkeme yolu ile üzerine almış ve satmıştır. Köşkler,

⁹⁰ *Zafer Gazetesi*, “Makbule Atadan Dün Ebedi İstirahatgahına Tevdi Edildi”, 20 Ocak 1956, s. 1, 5.

evler, araziler satılmasına rağmen Makbule Hanım ekonomik olarak yine de zorluk yaşamış ve Atatürk'ün mirasında bırakmış olduğu aylık ile geçinemeyerek devletten yardım istemiştir. Meclis'teki görüşmeler sonrası Makbule Hanım'a vatani hizmet tertibinden ikinci bir aylık bağlanmıştır. Bu nedenlerden dolayı Makbule Hanım çok eleştiri almış ve birçok defa hakkında yalan yanlış haberler yapılmıştır. Ömrünün son dönemini kanser hastalığı ile mücadele ederek geçirmiştir. 1954 yılında kanser nedeniyle tedavi olmuş ve ardından bir süre iyileşmiş ancak 1955'te daha da ağırlaşması sonrasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın emri ile Gülhane Hastanesi'nde tedavi görmeye başlamıştır. Son döneminde Celal Bayar ona çok destek olmuştur. Atatürk'ten sonra 18 yıl daha yaşamış olan Makbule Hanım, 18 Ocak 1956'da kanser nedeniyle vefat etmiş, 19 Ocak'ta bir tören ile Cebeci Asri Mezarlığına defnedilmiştir. Makbule Hanım, Atatürk'ün kardeşi olması, devrimlerin önünde Türk kadını sembolü olması bakımından Cumhuriyet Tarihimizdeki önemini her zaman koruyacaktır.

Kaynakça

I.Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CBA)

Celal Bayar Arşivi, Yer No: 3/1-10, Fihrist No: 13-173,174.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, Fon Kodu: 490-1-0-0, Kutu No: 1598, Dosya No: 523, Sıra No: 3, Sayfa No: 6.

BCA, Fon Kodu: 490-1-0-0, Kutu No: 1598, Dosya No: 523, Sıra No: 3, Sayfa No: 2.

II. Resmi Yayınlar

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C. X, Birleşim 43, 16 Şubat 1948, s. 156-159, 218.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C. X, Birleşim 44, 18 Şubat 1948, s. 224-225, 239.

III. Süreli Yayınlar

Bardakçı, Murat, "Mustafa Kemal'in Mektuplarda Sözüünü Ettiği Meçhul Akrabalar", *Hürriyet Gazetesi*, 7 Ağustos 2005, s. 1, 28.

Cumhuriyet Gazetesi, "Atatürk'ü Dün Ebedi İstirahatgahına Bıraktık", 11 Kasım 1953, s. 1, 10.

Milliyet Gazetesi, "Atatürk'ün Aziz Naaşı Dün Muhteşem Bir Törenle Toprağa Tevdi Edildi", 11 Kasım 1953, s. 1, 7.

Ulus Gazetesi, "Atatürk Vatan Topraklarında" 11 Kasım 1953, s. 1.

Yalman, Ahmet Emin, "Büyük Millet Meclisi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Tarihçe-i Hayatı", *Vakit Gazetesi*, 10 Ocak 1922.

Zafer Gazetesi, "Atatürk Vatan Toprağında", 11 Kasım 1953, s. 1, 7.

Zafer Gazetesi, "Makbule Atadan Dün Ebedi İstirahatgahına Tevdi Edildi", 20 Ocak 1956, s. 1, 5.

IV. Kitaplar

- Atadan, Makbule, *Büyük Kardeşim Atatürk*, Ka Kitap, İstanbul 2016.
- Atay, Falih Rifki, *Çankaya*, C. V, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1999.
- Bardakçı, Murat, *Mustafa Kemal Paşa ile Latife Hanım'ın Boşanmalarının Belgeli Öyküsü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021.
- Bayhan, Fatih, *Gölgesinde Mustafa Kemal'i Büyüten Kadın; Zübeyde Hanım*, Pegasus Yayınları, İstanbul 2020.
- Belli, Şemsi, *Ağabeyim Mustafa Kemal*, Selis Kitaplar, İstanbul 2005.
- Borak, Sadi, *Öyküleriyle Atatürk'ün Özel Mektupları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1980.
- Bozok, Salih, *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor* (Edit.: Can Dünder), II. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2001.
- Çalışlar, İpek, *Latife Hanım*, X. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2006.
- Çalışlar, İpek, *Mustafa Kemal Atatürk; Mücadelesi ve Özel Hayatı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2018.
- Çalışlar, İzzettin, Görgülü, İsmet, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Deliorman, Altan, *Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1999.
- Dimitriadis, Vasilis, *Bir Evin Hikâyesi; Selanik'teki Mustafa Kemal Atatürk'ün Evi ve Ailesi Hakkında Türkçe ve Yunanca Belgeler*, Çev. Gülsün Aksoy Aivali, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016.
- Egeli, Münir Hayri, *Atatürk'ten Bilinmeyen Hatıralar*, Güven Basımevi, İstanbul 1959.
- Güler, Ali, *Benim Ailem; Atatürk'ün Saklanan Ailesi*, Halk Kitabevi, İstanbul 2015.
- Güler, Ali, *Sarı Paşa İnsan Atatürk*, Berikan Yayınevi, Ankara 2007.
- İlbay, Asaf, *Çocukluk Arkadaşım Atatürk; Mustafa Kemal'le 45 Yıl*, II. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.
- Kandemir, Feridun, "Atatürk'ü Son Derece Müteessir Eden Hadise; Fikriye Hanım'ın İntiharı", *Nükte ve Fıkralarla Atatürk* (Edit.: Niyazi Ahmet Banoğlu), C. 3, Garanti Matbaası, İstanbul 1967, s. 13-18.
- Kılıç, Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı; Kılıç Ali'nin Anıları* (Edit.: Hulusi Turgut), XXIV. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021.
- Kinross, Lord, *Atatürk; Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Sander Yayınları, İstanbul 1973.
- Kocatürk, Utkan, *Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe, Atatürk ve Yakın Tarihimize İlişkin Görüşmeler, Araştırmalar, Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.
- Kreiser, Klaus, *Atatürk*, Çev. Dilek Zaptçioğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- Kutay, Cemal, *Ardında Kalanlar*, Cem Ofset Yayıncılık, İstanbul 1988.
- Kutay, Cemal, *Atatürk Olmasaydı?*, Kazancı Kitap, İstanbul 1994.

- Kutay, Cemal, *Atatürk'ün Son Günleri*, IV. Baskı, İklim Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Leventoğlu, Mazhar, Üstün, Samim, *1938'den 2011'e Atatürk'ün Vasiyeti*, Köprü Yayınları, İstanbul 2011.
- Mikusch, Dagobert Von, Avrupa ile Asya Arasındaki Adam; Gazi Mustafa Kemal, C. II, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 2000.
- Mütercimler, Erol, *Fikrimizin Rehberi Gazi Mustafa Kemal*, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Okyar, Ali Fethi, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi?*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2019.
- Öke, Mehmet Sadık, Bayhan, Fatih, *Teyzem Latife; Atatürk'le Geçen Bir Ömrün Saklı Kalmış Hikâyesi*, III. Baskı, Pegasus Yayınları, İstanbul 2011.
- Önder, Mehmet, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1975.
- Öz, Mehmet Ali, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Soy Kütüğü*, Dilek Ofset Yayınları, İstanbul 2014.
- Perinçek, Şule, Öğütücü, İsmet, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. I, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003.
- Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, XI. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2022.
- Şahingiray, Özel, *Atatürk'ün Nöbet Defteri 1931-1938*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1955, s. 438, 478, 484-485-486-487, 489-490, 492, 510, 549, 561, 594, 605, 672.
- Şahingiray, Özel, *Atatürk'ün Son Nöbet Defteri*, Alaca Yayınları, İstanbul 2018, s. 20, 22, 26, 28, 30, 32, 42, 70, 92.
- Şapolyo, Enver Behnan, *Mustafa Kemal Atatürk* (Edit.: Yunus Emre Kaleli), Kopernik Yayınları, İstanbul 2018.
- Şehsuvaroğlu, Bedii, *Atatürk'ün Sağlık Hayatı*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1981.
- Turan, Şerafettin, *Mustafa Kemal Atatürk, Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2017.
- Uran, Hilmi, *Hatıralarım*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1959.
- Ülman, Haluk, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1973.
- Ünal, Uğur, *II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüştüleri (1897-1907)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.
- Volkan, Vamık D., Itzkowitz, Norman, *Ölümsüz Atatürk*, V. Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul 2008.
- Yurdakul, Yurdakul, *Atatürk'ten Hiç Yayımlanmamış Anılar*, IV. Baskı, Truva Yayınları, İstanbul 2006.
- V. Makaleler**
- Akyol, Mete, Abdürrahim Tuncak Anlatıyor-1, *Başkent Üniversitesi Kültür Yayını Bütün Dünya Dergisi*, S. 1, Ankara 1 Ocak 2007, s. 60-63.

Akyol, Mete, Abdürrahim Tuncak Anlatıyor-2, *Başkent Üniversitesi Kültür Yayını Bütün Dünya Dergisi*, S. 2, Ankara 1 Şubat 2007, s. 32-34.

Akyol, Mete, Abdürrahim Tuncak Anlatıyor-7, *Başkent Üniversitesi Kültür Yayını Bütün Dünya Dergisi*, S. 7, Ankara 1 Temmuz 2007, s. 37-43.

Birlik, Gültekin Kamil, Atatürk'ün Erzurum'daki Evi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXIX, S. 86, Ankara 1 Temmuz 2013, s. 27-52.

Birlik, Gültekin Kamil, Trabzon'daki Atatürk Köşkü, *Atatürk Yolu Dergisi*, C. XV, S. 59, 28 Mart 2016, s. 63-66.

Borak, Sadi, Atatürk Biyografisinde Yapılan Yanlışlıklar, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. I, S. 1, Ankara 2004. s. 277-285.

Genç Acar, Derya, Makbule Atadan'ın Atatürk'e İlişkin Anlattıkları Üzerine Bir Basın Taraması, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXI, S. 63, Ankara, Kasım 2005, s. 1091-1113.

Kandemir, Feridun, "Atatürk'ün de Makbule Hanım'ında Manevi Evladım!", *Dün ve Bugün Dergisi*, S. 18, Ekicigil Matbaası, İstanbul 2 Mart 1956, s. 23-25.

Mutlu, Kamile Şevki, "Atatürk'ün Anıtkabir'e Naklinden Bir Hatıra", *Bilim ve Teknik Dergisi*, S. 329, Ankara Nisan 1995, s. 58-65.

Özden, Yekta Güngör, "Atatürk Gerçeğine Küçük Bir Katkı", *Anıtkabir Dergisi*, S. 2, Ankara Nisan 2000, s. 21-23.

Turan, Şerafettin, "Mustafa Kemal Atatürk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 310-331.

VI. İnternet Kaynakları

Kucur, Şamil, "Atatürk Annemin Böreğine Bayılırdı", *Yeni Şafak Gazetesi*, 28 Şubat 2004, <https://www.yenisafak.com/gundem/ataturk-annemin-boregine-bayilirdi-2679831>, (et: 20.08.2022).